

UDK 371.311.4

Primljeno: 17. 10. 2022.

Stručni rad
Professional paper

Miljan Gogić

BATALO ŠANTIĆ, NAJPOZNATIJI TEPČIJA SREDNJOVJEKOVNE BOSANSKE DRŽAVE

(Amir Kliko, *Tepčija Stipan Batalo Šantić i njegovo doba: Prilog historiji travničkog područja u srednjem vijeku, Bosanski kulturni krug, Travnik 2022*)

Ličnost srednjovjekovnog bosanskog tepčije Batala Šantića u naučnim krugovima poznata je još od XIX vijeka. Do sada je o njemu dosta pisano u istorijskoj nauci. Knjiga koja je pred nama nudi, možemo kazati, jednu zaokruženu i u velikoj mjeri proširenu, naučnu sliku o njemu. Ona predstavlja dopunjen tekst magistarske teze koju je autor odbranio 2007. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Prilikom obrade ove teme autor se suočio sa velikim problemom, čestim u istorijskoj nauci, a to je oskudnost izvora koji se odnose na osnovnu temu svog pisanja. Osnovna građa za proučavanje navedene teme jesu srednjovjekovne povelje bosanskih vladara, u kojima se nalaze pomeni ove istaknute ličnosti svoga doba. Osim povelja, veoma značajan izvor predstavlja tzv. Batalovo jevanđelje. Pomen tepčije Batala u dubrovačkom dokumentu gdje se on pominje kao dubrovački građanin svjedoči o ugledu koji je u toj sredini uživao. Materijalni ostaci njegove, za srednjovjekovne prilike, monumentalne grobnice sa tekstom nadgrobnog natpisa u velikoj mjeri dopunjuju saznanja o njegovoj ličnosti i potvrđuje ono što o njemu znamo iz druge građe. Da bi se stvorila što jasnija slika o ličnosti tepčije Stjepana Batala, neophodno je bilo korišćenje i drugih izvora, uključujući tu i turske izvore. Upravo u jednom takvom dokumentu, opširnom popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, stoji da je Batalo u stvari njegov nadimak, a da se tepčija Batalo zvao Stipan.

Određeni dio zaključaka iznijetih u knjizi zasniva se na istorijsko-geografskom radu i istraživanjima terena od strane autora.

Knjiga se sastoji od tri dijela. U prvom dijelu dat je pregled političkih događaja u drugoj polovini XIV vijeka na području bosanske države. Prikaz političkih događaja započinje od perioda vladavine bana, a od 1377. godine i kralja Tvrtka I (1351-1391). Autor tu izlaže već poznate činjenice o događajima u bosanskoj državi i njenom okruženju, a koji su imali reperkusije na dešavanja u njoj. Vladavina Tvrtka I jeste doba snaženja bosanske države. U knjizi se jačanje države predstavlja rezultatom snažne Tvrtkove vlasti. Tokom sedme i prve polovine osme decenije XIV vijeka on se suočio sa brojnim problemima, napadima Ugara i pobunama vlastele. U poveljama iz toga doba (1366. god.) nalazi se prvi pomen roda Šantića. Tada se pominje Dragoš Šantić. Tvrtkova vladavina je doba kada se uzdižu pojedini rodovi bosanskog plemstva, među kojima se naročito ističu Kosače-Hranići u Humu i Vukčić-Hrvatinići u Donjim Krajima, koji su imali sve veći značaj u državi.

Nakon Tvrtkove smrti, po riječima autora knjige, nastupila je možda najteža decenija u istoriji srednjovjekovne Bosne. To je vrijeme kada se ona našla u višestrukim izazovima: krupna vlastela pokazivala je sve veću želju za samostalnošću, borbe oko ugarskog prestola imale su posledice i na unutrašnje stanje u Bosni. Ona je u to vrijeme bila izložena i turskim napadima, ali je ta opasnost uspješno otklonjena 1391/2. god. Jedan od pretendenata na ugarski prijesto Žigmund Luksemburški preduzimao je nekoliko pohoda u Bosnu. Poraz vlastele kod Dobora 1394. god. primorao je kralja Dabišu (1391-1395) da prihvati vazalne odnose prema Žigmundu i odrekne se prava na Dalmaciju i Hrvatsku. Za vrijeme vladavine kraljice Jelene (1395-1398) nastavilo se snaženje vlastele. U istaknutu vlastelu toga doba, po riječima autora, može se svrstati i Batalo Šantić, zahvaljujući rodbinskim vezama sa Hrvatinićima. Jelenu je naslijedio kralj Ostoja (1398-1404, 1409-1418), čiju vladavinu do kraja XIV vijeka karakteriše snažan uticaj Hrvoja Vukčića koji je bio u sukobu sa ugarskim kraljem Žigmundom.

Nakon izlaganja opštih političkih prilika, u drugom dijelu knjige autor prelazi na detaljnije kazivanje o glavnom protagonisti svog djela tepčiji Batalu Šantiću. On smatra da je rodonačelnik ovog vlasteoskog roda Ratko Šanta, koji se pominje u povelji Stjepana II Kotromanića iz 1351. godine kao svjedok i pristav. Po autorovom mišljenju on je imao dva sina, već pomenutog Dragoša i mlađeg Batala. Prvi pomen Batala Šantića nalazi se u ispravi od 15. aprila 1392. god. kojom kralj Dabiša dodjeljuje Hrvoju Vukčiću neke posjede. U njoj je Batalo Šantić naveden kao svjedok i ručnik. Govoreći o tumačenjima imena Batalo, uz iznošenje nekih već prisutnih

tumačenja i analiza, autor konstatuje da se o porijeklu i značenju imena Batalo ne može dati neka sigurna potvrda.

U nastavku ovog dijela knjige autor se bavi analizom i tumačenjem uloge tepčije na dvoru bosanskih vladara. Kao uvod u tu priču daje se prikaz pomena i tumačenja te titule u hrvatskoj i srpskoj srednjovjekovnoj državi, odnosno literaturi, podvrgavajući kritici naročito ona tumačenja koja su nastojala da poistovjete ulogu tepčija na srpskom i bosanskom dvoru. Zatim se daje pregled pomena tepčija u bosanskoj državi, gdje se oni navode kao učesnici odnosno svjedoci prilikom izdavanja povelja. Tepčije se u bosanskim poveljama navode kao pratioci vladara, svjedoci na darovnicama i ugovorima koje je bosanska država sklapala sa susjednim državama, savjetnici vladara, mecene. Detaljnom analizom svih njihovih pomena u tim izvorima, u periodu od 1240. do 1400. godine, autor konstatuje da se ne može dati precizno tumačenje njihove uloge na dvorovima bosanskih vladara, uz odbijanje analogija sa srpskim odnosno hrvatskim tepčijama. Nabrajajući poslove koje su tepčije obavljale, zaključuje da je tepčija Batalo Šantić objedinio sve poslove koje su obavljale ranije tepčije, kao i da se na osnovu njegovih aktivnosti može prikazati djelovanje svih bosanskih tepčija.

Naredni odjeljak u ovom dijelu knjige posvećen je ulozi i usponu Batala Šantića. Prihvatajući mišljenje da je Batalo Šantić uspio da se uzdigne među istaknuto bosanskom plemstvo zahvaljujući rodbinskim vezama sa Hrvatinićima, dodaje da je tome doprinijelo i što je poticao iz već afirmisanog roda Šantića iz župe Lašve. Naglašava da je njegov otac Ratko bio prisutan na dvoru Stjepana II Kotromanića i da je bio u prilici da svom sinu obezbijedi istaknuti položaj na dvoru. Po riječima pisca knjige, da Batalo Šantić nije poticao iz istaknutog roda sigurno ne bi došlo do uspostavljanja rodbinskih veza sa Vukčićima-Hrvatinićima. Drugi dokaz ugleda ovog tepčije autor nalazi u povelji kralja Dabiše od 15. aprila 1392. godine kojom je on nagradio Hrvoja Vukčića za pobjedu nad Turcima, navodeći da je i tepčija Batalo morao učestvovati u ovoj bici, i, vjerovatno, bio nagrađen kao i Hrvoje, dobivši na taj način na značaju.

Iz sačuvanih izvora, naglašava autor, ne može se dobiti jasna slika o ulozi tepčije Batala Šantića kod troje bosanskih vladara u čijoj je bio službi. U aktivnostima gdje se pominje on istupa kao svjedok i jedan od savjetnika. O visokom ugledu koji je uživao rječito govori mjesto gdje je on naveden među ostalim svjedocima. Autor kao primjer navodi povelju koju je 13. maja 1397. godine izdala kraljica Jelena, u kojoj je naveden sa najvećim bosanskim oblasnim gospodarima: vojvodom Hrvojem, knezom Pavlom Radenovićem i vojvodom Sandaljem Hranićem. Visoko mjesto među

navedenim ličnostima dodijeljeno mu je i u poveljama koje predstavljaju potvrde privilegija Dubrovčanima, prva je kralja Dabiše od 17. VII 1392., druga kralja Stjepana Ostoje od 5. II 1399. god. Slična je situacija i u vladarskim poveljama gdje se vlasteli daruju posjedi ili im se potvrđuju stari posjedi (15. IV 1392, 2. IV 1394, 26. IV 1395, 17. V 1395, 8. XII 1400), kao i u poveljama bosanskih vladara koje se odnose na druge pravne radnje (13. V 1397, 20. XI 1398, 15. I 1399). Na kraju ovog odjeljka navodi se postojanje dvije novootkrivene povelje u kojima se takođe kao svjedok navodi tepčija Batalo, a prema kojima autor ima rezervisan odnos. Ako bi se one prihvatile znatno bi se pomjerilo vrijeme Batalovog života i političke aktivnosti. Po prvoj povelji od 18. VI 1391. godine Batalo Šantić je možda već u doba kralja Tvrtka I bio tepčija. Prihvatanjem druge povelje njegov život bi se produžio čak do 1407. godine, kada je Tvrtko II u punom kapacitetu preuzeo vlast.

Kada su u pitanju teritorije kojima je tepčija Batalo Šantić upravljao, tu autor detaljno kritički analizira izvor koji o tome govori, kao i postojeću literaturu koja se na to odnosi i dolazi do pouzdanog zaključka da je župa Lašva predstavljala njegov baštinski posjed, a da je župa Sana predstavljala miraz njegove žene Rese, sestre vojvode Hrvoje Vukčića. Autor pouzdano ubicira mjesto Kremenik u lašvanskoj župi, u kojem su se nalazio Batalov vinograd. Odatle je dobijao vino, kako stoji u jevanđelju koje je napisano po njegovom nahođenju, i pouzdano, korišćenjem osmanskih izvora, dokazuje da je na tom području u srednjem vijeku gajena vinova loza.

U nastavku knjige, čini se ne na adekvatnom mjestu u datoj strukturi knjige, autor daje podatak da je 13. II 1399. godine Batalu Šantiću dodijeljeno dubrovačko građanstvo. Aktualizujući taj događaj autor konstatuje da je građanstvo dobio prema nekim ranijim zaslugama, ili su Dubrovčani računali da će im u budućnosti biti neophodna njegova pomoć. Složićemo se sa autorovom pretpostavkom da je dodjeljivanje građanstva predstavljalo nagradu za Batalovo učešće u poslu oko prodaje zemljišta od Kurila do Stona, za koji su vojvoda Hrvoje Vukčić i kralj Ostoja nešto malo prije toga dobili dubrovačko plemstvo.

Privodeći kraju ovo poglavlje autor iznosi svoje pretpostavke o mogućim nasleđnicima Batala Šantića, odnosno Šantićima XV vijeka. On najprije nabroja sve ličnosti iz izvora koji se mogu dovesti u vezu sa Batalom Šantićem i sa oprežnošću kaže da su Vuk Tepčić, Stjepan Tepčić i Ostoja Tepčić, koji se pominju na samom kraju XIV i tokom prve decenije XV vijeka, mogući sinovi Batala Šantića. Takođe, iznosi mogućnost da je Pavao Šantić, iz sredine treće decenije XV vijeka, mogao biti Batalov sin ili unuk, dok je Ivan iz sredine XV vijeka mogao biti Pavlov sin ili mladi brat.

Na kraju ovog dijela autor pribjegava utvrđivanju toponima na području Lašve

koji se mogu dovesti u vezu sa vlasteoskim rodom Šantića. Ukupno je locirano više hidronima, jedan toponim i naziv jednog sela, što je, po njegovim riječima, više nego što je u toponomastici ostavio bilo koji drugi vlastelinski rod srednjovjekovne Bosne. Kada je u pitanju sama župa Lašva smatra da su Šantići potomci njenih prvih župana i da su imali velike posjede u njenom području, ali da su i bosanski vladari imali u njoj svoje posjede, o čemu svjedoči izvorna građa.

Treći dio knjige odnosi se, uglavnom, na prikaz ostataka srednjovjekovne materijalne kulture na prostoru župe Lašve. Autor konstatuje da na tom prostoru nijesu nastala veća gradska naselja. Najprije su dati podaci o utvrđenjima od kojih se neka pominju u izvorima, uz opis njihovih, najčešće, nedovoljno ispitanih arhitektonskih odnosno arheoloških ostataka. Na početku je dat opis i istorijat tvrđave Toričan, za koju se zna da je držao tepčija Batalo Šantić, zatim Travnika, nakon njega Kaštela, Škafa (Bosnića) i na kraju Vrbenaca. Za neke od njih, uz citiranje postojeće literature, nastoji se dati porijeklo nastanka naziva.

Najveći dio ovog poglavlja posvećen je opisu ostataka mauzoleja, odnosno grobnice u kojoj je sahranjen tepčija Batalo Šantić. Autor najprije donosi najstarije opise ostataka ovog objekta sa početka XX vijeka i upoređuje ih sa današnjim stanjem, koje se, usljed znatne devastacije objekta, u znatnoj mjeri razlikuje od tih prvih zapisa. Naročito je interesantan opis kamenog sarkofaga izdubljenog u obliku ljudskog tijela u kojem je tepčija bio sahranjen. Po sačuvanim podacima može se vidjeti da se radilo o luksuznom objektu koji je svjedočio o bogastvu, ugledu i značaju ličnosti koja je u njemu sahranjena. Donosi se tekst natpisa sa kamene ploče koji govori o ličnosti koja je tu sahranjena, uz pomen dijaka Radomila, osobe koja je to uklesala.

Na kraju ovog dijela nalazi se podaci o tzv. Batalovom jevanđelju, pisanom spomeniku koje svjedoči da je on bio pripadnik najistaknutije vlastele svoga doba. Jevanđelje je bilo zapisano za potrebe sveštenstva Crkve bosanske. Njegov posljednji dio predstavlja pohvalu osobi koja je naložila njegov nastanak. U njemu se nalaze podaci o njegovim posjedima, imovinskom stanju i braku sa Resom, koja je poticala iz istaknutog roda Hrvatinića.

Poslije zaključka, na kraju knjige, nalaze se prilozii: faksimili dokumenata u kojima se pominje tepčija Batalo Šantić, crteži i slike Batalovog mauzoleja, odnosno njegovih ostataka, fotografija ploče iz grobnice tepčije Batala sa pokušajem rekonstrukcije natpisa koji se nalazi na njoj, fotografija ploče koja se nalazila na grobu kneza Vuka sa tekstom natpisa na njoj i, kao poslednji prilog, tekst jevanđelja tepčije Batala. Knjiga je snabdjevena spisom skraćenic, izvora i literature, registrima i podacima o autoru.

Pristupajući obradi istorijske ličnosti tepčije Batala Šantića, kao osnovne teme, autor naučno i kritički prilazi pojedinim pitanjima vezanim za tu ličnost, podvrgavajući kritici dosadašnje zaključke o nekima od njih. Na taj način, u nekim slučajevima, dolazi do novih zaključaka, stvarajući nova naučna saznanja. Ovom knjigom dat je značajan doprinos proučavanju ustanove tepčije u srednjovjekovnoj Bosni. Razriješena su mnoga pitanja koja su se ticala pomenute ličnosti, njegovog života i porodice. Osim toga dodatno su osvijetljena i neka pitanja iz prošlosti lašvanske župe, kao i bosanske države u drugoj polovini XIV vijeku. Rezultati i zaključci do kojih se došlo u knjizi predstavljaju dodatnu osnovu za proučavanje upravnog aparata srednjovjekovne bosanske države. Imajući u vidu rasprostranjenost ustanove tepčija u ostalim srednjovjekovnim balkanskim državama, knjiga predstavlja nezaobilazno naučno djelo prilikom analize pomenute ustanove u njima.

Ako bismo pokušali da uputimo riječi koje bi doprinijele još boljem kvalitetu knjige one bi se najprije odnosile na nužnost prilaganja istorijsko-geografske karte (ili više njih) na kojima bi bili unijeta mjesta i najvažniji lokaliteti koji se pominju. Prvenstveno bi dobrodošla karta koja bi se odnosila na župu Lašvu. Na taj način čitaocu bi bilo olakšano praćenje sadržaja knjige i on bi stekao jasniju sliku o prostoru o kojem govori. Izostala je, takođe, čini se, detaljna morfološka analiza slova kojima je zabilježen natpis na kamenoj ploči gdje je tepčija Batalo bio sahranjen, kao i komentar ličnosti koja je uklesala taj tekst i njegove titule. Isto se odnosi i na natpis sa ploče iz grobnice kneza Vuka. Primjenom komparacije oblika slova na natpisima mogla bi se možda dobiti još jedna potvrda vremena kada je tepčija Batalo Šantić umro, odnosno doba kada je knez Vuk živio i upokojio se.

Adresa autora
Author's address

Miljan Gogić
Univerzitet Crne Gore
Istorijski institut Podgorica
miljangogic@yahoo.com